

GÜNTER GRASS'IN ROMAN DÜNYASINA TEKNİK-TEMATİK BİR YAKLAŞIM

M. Rıdvan TATLICI*

ÖZET

Günter Grass günümüz Alman Edebiyatının en önemli temsilcilerinden birisidir. 20. Yüzyılın son Nobel Edebiyat Ödülü'nün de sahibi olan Grass, yapıtlarında teknik ve tematik açıdan hep sıra dışı olanın peşinden koşmuştur. Hem roman kişileri hem de ele aldığı konular sıra dışıdır. Onu çağdaşları arasında öne çıkaran da bu sıra dışılığıdır. Bu çalışma, Grass'ın romanlarındaki sıra dışı öğeleri teknik-tematik açıdan göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar sözcükler: Nasyonal Sosyalizm, Küçükbüjuvazi, anlatıcılar, Postmodernizm, İroni

ABSTRACT

Günter Grass is one of the most important representative of contemporary German literature. Also awarded with the Nobel Literature prize he always is after the extraordinary in both technique and subject-matter. Besides, his characters as well as his themes are extraordinary. Too. This feature brings him to the foreground among his contemporaries. This Study aims at illustrating the extraordinary features in technique and subject-matter in Grass' novels.

Keywords: petite bourgeoisie, national socialism, postmodernism, narrators, irony

Günter Grass Alman Edebiyatı'nın en çok tartışılan ve en renkli kişiliklerinden birisidir. Yıllardan beri hem yazdıkları hem de kamuoyundaki duruşu ile çok ilgi çeken ve 20.yılın son Nobel edebiyat ödülünün de sahibi olan Grass, Türk okurunun da en çok tanıdığı Alman yazarlardan birisi olma niteliğini taşıyor.

Günter Grass yazın hayatındaki en büyük başarısını, aslında ilk romanı olan **Blechtrommel** ile elde etti. **Blechtrommel**'den sonra aynı ölçüde başarılı bir yapıt üretememesine rağmen bugün yaşayan en büyük Alman yazarı olarak kabul ediliyor. Grass'ın, Alman Edebiyatının zirvesinde oturmasının çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenleri sorguladığımızda, ilk sırada hiç kuşku yok ki, onun tabu yıkan bir yazar olması gelecektir. Gerçekten de, bu sıra dışı yazar, hiç kimsenin ummadığı zamanlarda ve kendisinden hiç beklenmeyen konuları seçmekte ve böylece bütün dikkatleri üzerine çekmeyi başarmaktadır.

Günter Grass'ın ele aldığı konular, ondan önce ve sonra birçok yazar tarafından ele alındı. Başka bir deyişle, o özgün konuları konu edinmedi çoğu kez. Onun roman dünyasının merkezinde geçtiğimiz yüzyıl vardır. Konularını hep içinde yaşadığı ve bir anlamda özdeşleştiği yüzyıldan seçmesi çok anlamlıdır. Bu açıdan bakıldığında, 20. Yüzyıl Grass'ın roman evrenini çözümlemeye Grass araştırmacılarına son derece önemli ipuçları sunmaktadır. Turgut Gögebakan'ın 'çağıyla hesaplaşan bir yazar'¹ olarak imlediği Grass, 20 Yüzyılın karanlıkta kalan

* Dr., Atatürk Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi

¹ Bkz. Günter Grass 20. Yüzyılı Sorguluyor: Yüzyılım, Yüz Yıl, Yüz Öykü, **Hürriyet Gösteri Edebiyat-Sanat Dergisi**, Aralık 2001, s.42.48

ve ona göre unutulmaması gereken kesitlerine dikkati çekerek bir anlamda yazar-aydın sorumluluğunun gereğini yerine getirmektedir.

Grass'a göre, içinde yaşadığı yüzyıl, insanlık tarihi için oldukça kötü anları bünyesinde bulunduran bir zaman dilimidir. Bu nedenle onun Yüzyılım adlı yapıtında geçtiğimiz yüzyılın önemli olaylarının geçtiği zaman kesitleri çoğunluğunu şiddetin egemen olduğu olayların oluşturması bir rastlantı değildir. Bu olaylar, kitlesel katliamlardan bireysel katliamlara varıncaya değin şiddetin çeşitli, görünümelerini de yansıtacak biçimde, Grass'ın biçemi eşliğinde okurla buluşur.

Grass'ın romanları, iki önemli kavram üzerine kuruludur: Nasyonal Sosyalizm ve küçük burjuvazi. Yazar hemen bütün romanlarında bu iki kavramı bir arada ele alır. Daha yerinde bir ifadeyle, bu iki olgunun giriştiği ve dünyayı kana bulayan işbirliği Grass'ın roman dünyasını şekillendirir. Bu bağlamda yazarın hemen bütün roman kişilerinin küçük burjuva kökenli olması bir rastlantı olmaktan uzaktır. Üstelik yazarın küçük burjuva figürlere yaklaşımı daima eleştireldir. Bu eleştirel tutumun en tipik örnekleri hiç kuşkusuz Danzig Üçlemesi'dir.

Blechtrommel,² **Katz und Maus**³ ve **Hundejahre**'den⁴ oluşan üçleme, tamamen küçük burjuvazinin geçtiğimiz yüzyıl içerisinde sergiledikleri davranış biçimleri üzerine kurgulanmıştır. Sözü ettiğim bu kurgu, yazarın düşünce dünyasının ürünüdür. Çünkü yazar, yüzyılın asıl belirleyicisinin, başka bir deyişle, bütün felaketlerin hazırlayıcısının küçük burjuvazi olduğunu düşünmektedir ve romanları bu düşüncenin somutlaştığı ürünler olarak görülmelidir. Yazarın romanları, çağın en büyük felaketlerinden birisi olan Nasyonal Sosyalizmin ortaya çıkışında ve çığ gibi büyümesinde en büyük rolü küçük burjuvazinin oynadığı tezini yazınsal bağlamda kanıtlayacak biçimde kurgulanmışlardır.

Aslında bu tezini kanıtlamak açısından Grass'ın elinde sağlam kanıtları vardır. Çünkü Hitler 1933 tarihinde yapılan seçimlerde halktan yüzde doksanın üzerinde bir oy almıştır. Yazarın bu tezi, bu nedenle tarihsel bir gerçeklik üzerine kuruludur.⁵ Grass'ın romanları aslında bir anlamda küçük burjuvazinin 20. Yüzyıl macerasının romanlarıdır. 19. Yüzyılın sonundan refah toplumuna kadar uzanan oldukça uzun bir süreç Grass için bir anlamda insanlığın sahip olduğu değerlerin yine kendisi tarafından yıkıldığı tezini kanıtlamak açısından çok verimli bir zemin oluşturmuştur.

Kuşkusuz yazar yalnızca bir tez kanıtlama çabasında değildir. Onun için insanlığa yazınsal yapıtları aracılığıyla okura geçmişi anımsatarak, geleceği kurarken daha dikkatli olunması doğrultusunda uyarlamak da yerine getirilmesi gereken önemli bir görevdir. Küçük burjuvazinin hala potansiyel olarak

² **Blechtrommel**, Neuwied (Luchterhand), 1966

Çalışmada kullandığımız alıntılar aşağıda künyesini vereceğim çeviriden alınmıştır.

Teneke Trampet, çev. Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul 1989.

³ **Katz und Maus**, Rowohlt Verlag, 1966

⁴ **Hundejahre**, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1993

⁵ Bkz. Hüseyin Salihoglu, **Alman Kültür Tarihi**, İmge Yayınevi, Ankara 1993, s.93.

geçmişteki hatalarını tekrarlayabileceği ve insanlığın bu nedenle uyanık olması gerektiği düşüncesi Grass'ın roman dünyasının ana amaçlarından birisi olarak romanların merkezinde yer alır. Hatta bazı yapıtların salt bu amaca yönelik olarak kurgulandığını söylemek kanımca bir abartı değildir. Yazarın son yapıtlarından **Mein Jahrhundert**⁶ bu anlamda önemli bir örnek olarak gösterilebilir.

Günter Grass, yukarıda sınırlarını çizmeye çalıştığım tematik çerçeveyi roman ve anlatma sanatının bütün olanaklarını kullanarak okurla buluşturur. Çok bilinen ve tartışılan konuları kendine özgü ve çoğu kez sıra dışı yöntemlerle okurun karşısına çıkarması ona Nobel Edebiyat ödülüne götüren hem de alman Edebiyatının zirvesine taşıyan önemli etkenlerden birisi olarak değerlendirilebilir. Ondaki sıra dışılık, romanın bir yazınsal tür olarak sağladığı bütün olanakların kullanımında saptanabilir. Başka bir deyişle, Grass romanın yazara sunduğu bütün olanakları kendi yaratıcılığının süzgecinden geçirerek ve onlara yeni görünüm kazandırır.

Grass'ın bu bağlamda en ustaca kullandığı öğeler anlatı ile ilintili olanlardır. Onun yapıtlarının en ilgi çeken yönlerinden birisi de, anlatıcıların da sıra dışı bir biçimde olay örgülerine monte edilmeleridir. Bu yöntem Grass için bir gelenektir ve sözünü ettiğim bu gelenek ilk romanı **Blechtrommel**'den son romanı olan **Krebsgang**'a varıncaya değin kendisini kuvvetli bir biçimde hissettirir.

Bu sıra dışı anlatıcılar için en iyi örnek hiç tartışmasız, **Blechtrommel**'in anlatıcısı, aynı zamanda romanın başkişisi de olan Oskar Matzerath'dır. Grass ilginç bir biçimde romana anlatıcı olarak, gelişimini üç yaşında tamamlamış bir cüceyi seçmiştir. Grass Oskar'ı, yani üç yaşında gelişimini tamamlamış bir cüceyi, ki bu gelişimin hem fiziksel hem de zihinsel anlamda olduğunu vurgulamak gerekir, romanın başkişisi ve anlatıcısı olarak seçerken neyi amaçlamıştır sorusuna verilecek yanıtlar birbirinden farklı kulvarlarda olabilecektir. Çünkü yazarın uyguladığı yöntem ve anlatım teknikleri bu doğrultuda bir soruya farklı yanıtlar bulma olanağını vermektedir.

Oskar, sıra dışıdır. Ne var ki bu sıra dışılığın bir kurgu sonucu olduğu romanda her fırsatta hissettirilir. Yani Oskar'ın sıra dışılığı yazarın çizdiği bir planın sonucudur. Örneğin onu bir cüce kılan kaza bile gelişimini durdurmak için bizzat anlatıcı tarafından hesaplanmış ve gerçekleştirilmiştir. Bu şu anlama gelmektedir. Grass anlatıcıyı ya da anlatıcıları hem anlatının hem de olay örgüsünün bir parçası olarak son derece bilinçli bir biçimde kurgulamaktadır. Üstelik şu ya da bu şekilde anlatıcının yazarla olan yukarıda sözünü ettiğim ilişkisine de bir göndermede bulunulur. Yani anlatıcı da bütün tanrısal niteliklerine rağmen bir figür olduğunun bilincindedir. Bunu bir Grass geleneği olarak nitelendirmek olanaklıdır. Birçok romanın anlatı başlangıcı bu bağlamda önemli ipuçları içermektedirler. Anlatıcılar genellikle hemen anlatının başında kendi konumlarını ve yazarın niyetine bir açıklık getirirler. Örneğin **Blechtrommel**'de anlatıcı olay örgüsünün nasıl şekillendirilmesi gerektiği

⁶ **Mein Jahrhundert**, Steidl Verlag, 1999.

yönünde düşüncelerini bile okurla paylaşır. “Bir orta noktadan yola koyularak hikâye etmeye başlayabilirsiniz bir serüveni; sonra geriye olduğu gibi, ileriye doğru atak adımlarla yürüyüp işi karıştırabilirsiniz.”⁷

Yukarıda anlatıcının dillendirdiği yöntem Grass romanları için tipiktir. Nitekim Wilhelm Johannes Schwarz da, yazarın kronolojik sırayı zaman bozduğunu dile getirmektedir. Schwarz’a göre, **Blechtrommel**’de hem geçmişe hem de şimdiki zamana gidip gelindiğini ve nihayet olay örgüsünün bir yerinde geçmiş ve şimdiki zaman arasındaki mesafenin kaybolduğunu dile getirmektedir.⁸ Schwarz’ın çizdiği şablon **Blechtrommel**’in anlatıcısının sözünü ettiği yöntemle uyumaktadır.

Blechtrommel’de dikkati çeken ve birçok eleştirmenin de göndermede bulunduğu bir merhametsizlik ve vahşet olgusu vardır. Dönemin genel karakteri olarak imlenebilecek bu kavramlar dönemi ele alan bütün yapıtlarda şu ya da bu şekilde saptanabilir. Ne var ki, Grass belki de ilk kez, bu olguları anlatının merkezine yerleştirmekten kaçınmamıştır. Joachim Kaiser’in bu bağlamdaki düşüncelerini yerinde buluyorum. Kaiser’e göre **Blechtrommel**’de olaylar merhamet duygusu olmayan bir çocuğun gözleriyle verilir. Kaiser, bu merhametsiz, acıma duygusu olmayan çocuğun çocuklara özgü bir biçimde hem o anlatım hem de ben anlatım biçimiyle okura seslenmesine özellikle göndermede bulunarak, onun aynı zamanda büyüklere özgü duyguları paylaşımcı yaklaşımlardan ve spekülasyonlardan uzak durduğunu ileri sürer.⁹

Kanımcı Grass’ın bu kurgusu, onu post modern yazının sınırları içerisine sokar. Nitekim roman içerisinde Oskar’ın hem bakış açısındaki değişimler hem de onun fiziksel yapısıyla eylemleri arasındaki ilişki, okura Oskar’ı bir anlatıcı ya da roman kişisi olarak tam bir yere oturtmada büyük zorluklar çıkaracak düzeydedir. Örneğin babasının kim olduğu sorusu her zaman tam olarak yanıt bulunamayacak kadar muğlaktır. Gerçi zaman zaman bu konuda göndermeler yapılarak bu soruya yanıt verilir ama bu göndermeler sözünü ettiğim muğlâklığı açıklığa kavuşturmaktan uzaktır.

Grass’ın anlatıcıları çoğu kez bir provokatör işlevi görürler. Oskar’ın olağanüstü bir ses üreterek etrafta bulunan camların kırılmasını sağlayan trompeti, çoğu kez insanları kışkırtma aracına dönüşür. Oskar’ın bilinçli olarak kırdığı vitrin camları, zaten savaşın getirdiği yokluk içerisinde kıvranan insanları vitrinde bulunan malları çalmaya kışkırtmaktadır. “Bir defasında pek toy izlenimi uyandıran iki sevgiliyi kar atıştırırken ayartmaya kalktım. Erkek cesur bir davranışla bir şişe kolonya yürüttü vitrinden”.¹⁰

Aynı işlev, **Katz und Maus**’un anlatıcısı için de söz konusudur. Yapıtın başkışisi Joachim Mahlke’nin en büyük kompleksi olan ve onu aşağılık duygusu içinde kıvrandıran iri gırtlığın herkes tarafından fark edilmesinde en önemli

⁷ Blechtrommel s.8.

⁸ Bkz. Wilhelm Johannes Schwarz, **Der Erzähler Günter Grass**, Franke Verlag, Bern und München, 1971, s.10.

⁹ Bkz. Joachim Kaiser, Süddeutsche Zeitung, München, 31.10.1959.

¹⁰ BL. S.154

sorumlu-suçlulardan birisi de bizzat anlatıcının kendisidir. Yapıtın anlatı başlangıcı bu bağlamda önemli bir kanıt niteliği taşımaktadır. Anlatıcı burada Mahlke'nin gırtlığını fare kendisini de bir kedi olarak gördüğünü açık açık belirtmekten çekinmez. *'Senin fareni ve bütün kedilerin gözü önüne seren ben şimdi yazmak zorundayım. İkimiz de uydurma olsak da, mesleği gereği bizı uyduran, beni yeniden senin şu Adem'in elmasını elime almaya, onu aşacak ya da yeniden kaybedecek her yere götürmeye zorluyor.'*¹¹

Yukarıdaki alıntı, kanımca anlatıcı-yazar arasındaki ilişkiye de önemli bir örnektir. Anlatıcı bir anlamda kendisinin yalnızca bir aracı olduğunu ve kendisini fare üzerine salanın aslında anlatıcı olduğunu ima eder. Kuşkusuz Grass'ın yazar olarak yapıtlarında anlatıcılarıyla bu türden bir ilişki içerisine girmesi çok da alışılmadık bir durum değildir. Son romanı **Krebsgang**'da¹² böyle bir ilişkinin varlığını saptamak olanaklıdır. Grass'ın yine şaşırtıcı bir biçimde ele aldığı ve Almanlar tarafından bir tabu olarak görülen mültecilerle dolu Gusstloff gemisinin bir Rus denizaltısı tarafından batırılışı olayını konu edinen romanda yazar ve anlatıcı arasında sözünü ettiğim türden bir ilişki vardır.

Aynı zamanda romanın figürlerinden birisi olan anlatıcı hemen romanın başında, kendisinin birisi tarafından olayı anlatmakla görevli olduğunu dile getirir. *'Konuşmam hala tutuk. Babanelerden boşlanmayan o 'biri' mesleğimi yapmaya zorluyor beni.'*¹³

Anlatıcının 'birisi' diye sözünü ettiği kişi bizzat Günter Grass'tır ve romanın birçok yerinde 'adamin birisi, ihtiyar, patron gibi değişik nitelendirmelerle okurun karşısına çıkacaktır. Üstelik bazı kesitlerde bu ilişki simgesel olmaktan çıkıp, yazarın anlatıcıya bir takım direktifler vermesine kadar varır. 'Anlattıklarımın daha ayrıntılı olmasını istiyor. Örneğin üç yaşımdayken Anne'nin bana nasıl görüldüğünü, nasıl koktuğunu, ona dokununca neler hissettiğimi bilmek istiyor. *'İlk izlenimler insanın hayatının gidişini belirler'*" diyor.¹⁴

Grass'ın anlatıcıları kendileriyle ilgili okurun kafasında bir çok soru işareti bırakırlar. Başka bir deyişle, kendilerini tam anlamıyla deşifre etmekten kaçınırlar. Onlar etrafında hep bir sis bulutu vardır. En azından bazı noktaların karanlıkta kalmasına özellikle dikkat ettiklerini söylemek olanaklıdır. Örneğin hem **Blechtrommel**'in hem de **Krebsgang**'ın anlatıcıları şaşırtıcı biçimde babalarının kim olduğundan emin değillerdir ve bu konuda okuru da şüpheye düşürmekten geri durmazlar.

Grass'ı çağdaşı olan yazarlardan ayıran önemli noktalardan birisi de, onun sürekli olarak anlatım olanaklarını zorlaması ve yenilikler peşinde koşmasıdır. Anlatımda çoğulculuk ilkesi de önemli ipuçlarından birisidir. Yazarın önemli yapıtlarından olan **Hundejahre** bu bakımdan çarpıcı bir örnek olarak nitelendirilebilir. Grass burada romanı üç ayrı anlatıcıya anlattırarak aynı olayların değişik kişi ya da kesimlerce nasıl görüldüğünü göstermeye çalışır. Ne

¹¹ **Katz und Maus** s.6

¹² **Krebsgang**, Steidl Verlag, 2002.

¹³ **Krebsgang** s. 9.

¹⁴ KG. S.62

M. Rıdvan TATLICI

var ki, bu, aynı zamanda okurun en azından anlatıcılar bağlamında kafasını da karıştıracaktır. Romanın anlatı başlangıcı bu türden bir kargaşa için iyi bir örnektir. *“Sen anlat. Hayır Siz anlatmız! Ya da sen anlatıyorsun. Oyuncunun başlaması mı gerekiyor?”*¹⁵

Sonuç olarak, Grass'ın roman dünyasını böyle bir çalışmanın dar sınırları içerisine sığdırmanın olanaksız olduğunu belirtmek gerekir. Ancak yazarın hem ele aldığı konuları kamuoyunun gündemine taşımak açısından hem de bu konuları yazınsal bağlamda estetik-sanatsal ölçütlere uyarak kurgulama açısından çok başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışmanın vardığı bir diğer sonuç da şudur; Grass, ele aldığı konuları, özüne uygun anlatı malzemesi kullanarak aktarmak bakımından günümüz Alman yazınının en başarılı yazarlarından birisidir.

¹⁵ Hundejahre s.9.